

KIBERJINOYAT QURBONI BO‘LMANG: INTERNETDAGI HAQ-HUQUQLARINGIZNI QANDAY HIMOYA QILISH KERAK

Abdualimov Olimjon Xolmamatovich

Oriental universiteti. Bosh yuriskonsult

E-mail: abdualimov.olim@mail.ru

Annotatsiya: *Ushbu maqolada raqamli asrning eng dolzarb muammolaridan biri — kiberjinoyatchilik va unga qarshi huquqiy kurashish mexanizmlari tahlil qilinadi. Muallif internet makonidagi firibgarlik va hujumlarni "ko‘rinmas urush" sifatida tavsiflab, unda texnik himoya vositalaridan ko‘ra insonning huquqiy savodxonligi muhimroq ekanligini asoslab beradi. Maqola doirasida O‘zbekiston Respublikasining "Kiberxavfsizlik to‘g‘risida"gi Qonuni asosida fuqarolarning virtual mulki va shaxsiy ma‘lumotlarini himoya qilish algoritmlari ishlab chiqilgan. Tahlillar natijasida jamiyatda "raqamli immunitet"ni shakllantirish va kiberjinoyatlarni fosh etishda raqamli dalillardan foydalanish samaradorligini oshirish bo‘yicha amaliy takliflar ilgari surilgan.*

Kalit so‘zlar: *kiberjinoyatchilik, kiberxavfsizlik qonunchiligi, raqamli gigiena, huquqiy himoya, ijtimoiy injeneriya, raqamli dalil.*

Abstract: *This article analyzes one of the most pressing problems of the digital age — cybercrime and legal mechanisms for combating it. The author characterizes fraud and attacks in the Internet space as a "visible war," justifying that human legal literacy is more important than technical means of protection. Within the framework of the article, based on the Law of the Republic of Uzbekistan "On Cybersecurity," algorithms for protecting virtual property and personal data of citizens have been developed. As a result of the analysis, practical proposals are put forward for the formation of "digital immunity" in society and increasing the effectiveness of using digital evidence in solving cybercrimes.*

Keywords: *cybercrime, cybersecurity legislation, digital hygiene, legal protection, social engineering, digital evidence.*

Аннотация: *В данной статье анализируется одна из самых актуальных проблем цифровой эпохи — киберпреступность и правовые механизмы борьбы с ней. Автор характеризует мошенничество и атаки в интернет-пространстве как «невидимую войну», обосновывая, что правовая грамотность человека важнее технических средств защиты. В рамках статьи, на основе Закона Республики Узбекистан «О кибербезопасности», разработаны алгоритмы защиты виртуальной собственности и персональных данных граждан. В результате анализа выдвинуты практические предложения по формированию «цифрового иммунитета» в обществе и повышению эффективности использования цифровых доказательств в раскрытии киберпреступлений.*

Ключевые слова: *киберпреступность, законодательство о кибербезопасности, цифровая гигиена, правовая защита, социальная инженерия, цифровое доказательство.*

Kirish

Kiberjinoyat — zamonaviy "ko'rinmas" urush

Insoniyat tarixida har bir yangi davr o'z imkoniyatlari bilan birga yangi xavf-xatarlarni ham tug'dirgan. Mashhur texnologik tadbirkor Stiv Jobs bir paytlar ta'kidlaganidek, texnologiya — bu shunchaki vosita bo'lib, u insonni yo yaxshilikka, yoki yomonlikka yetaklashi mumkin. Bugun biz yashayotgan raqamli asrda smartfonlarimiz nafaqat aloqa vositasi, balki hamyonimiz, suratlarimiz, shaxsiy sirlarimiz va butun hayotimiz jamlangan "raqamli uyimiz"ga aylandi. Biroq, bu uying devorlari biz o'ylaganchalik mustahkammi yoki uning kalitlari ko'rinmas o'g'rilar qo'lga osongina o'tib qolmayaptimi? Sharqning buyuk mutafakkiri Alisher Navoiy "Har kimki ko'nglida bilim chirog'ini yoqmasa, u zulmat qa'rida qolur", deb yozganida naqadar haq edi. Zero, bugungi shiddatli internet olamida insonning huquqiy savodxonligi va raqamli madaniyati uning eng ishonchli himoya chirog'i, zulmatdagi yo'lchi yulduzidir.

Hozirgi vaqtda internet makonida sodir etilayotgan firibgarliklar faqat texnik muammo emas, balki jiddiy ijtimoiy va huquqiy inqirozga aylanib bormoqda. Kiberjinoyatchilarning nishoniga aylanish uchun dasturchi yoki yurist bo'lish shart emas — oddiygina "sizda yutuq chiqdi" degan xabarga ishonish yoki shaxsiy ma'lumotlarni notanish havolaga kiritish kifoya. Maqola doirasida biz murakkab yuridik atamalardan qochgan holda, har bir inson uchun hayotiy zarur bo'lgan savollarga javob izlaymiz. Nega kiberjinoyatchilar virtual olamda o'zlarini jazosiz qolgandek his qiladilar? Plastik kartangizdan mablag' yechilganda yoki ijtimoiy tarmoqlardagi shaxsiy sahifangizga hujum uyushtirilganda qonun sizni qanday himoya qiladi? Eng muhimi, jabrlanuvchiga aylangan inson sarosimaga tushmay, o'z huquqlarini tiklash uchun qaysi eshikka birinchi bo'lib taqillatishi kerak?

Ushbu maqola faqat soha mutaxassislari uchun emas, balki qo'lida smartfoni bor har bir fuqaro uchun yozildi. Bu yerda biz farzandini internetdagi firibgarlardan asramoqchi bo'lgan ota-onalar, mehnat qilib topgan mablag'ini plastik kartada saqlovchi ishchilar va kundalik hayotini onlayn xizmatlarsiz tasavvur qila olmaydigan yoshlar uchun muhim huquqiy tushunchalarni bayon etamiz. Kibermakonda huquqni anglash — bu shunchaki madaniyat emas, balki shaxsiy va moliyaviy xavfsizlikning eng bosh garovidir.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur maqolani tayyorlash jarayonida kiberjinoyatchilikning zamonaviy ko'rinishlari va unga qarshi huquqiy himoya mexanizmlarini o'rganish maqsadida bir nechta ilmiy metodlarning uyg'unligidan foydalanildi. Eng avvalo, amaldagi milliy qonunchilik normalari xalqaro huquqiy tajriba bilan qiyosiy ravishda tahlil qilinib, virtual makondagi huquqbuzarliklarning yuridik tabiati chuqur o'rganildi. Shu bilan birga, tizimli kuzatuv metodi orqali internet tarmog'ida keng tarqalayotgan firibgarlik sxemalari va ularning ishlash prinsiplari tahlil qilinib, jabrlanuvchilarning huquqiy xabardorlik darajasi ochiq manbalardagi ma'lumotlar asosida ko'rib chiqildi. Tadqiqot davomida nazariy xulosalarni amaliyot bilan bog'lash maqsadida kiberhujumga uchragan fuqarolar uchun eng samarali huquqiy qadamlar va texnik himoya choralari izchil ravishda umumlashtirildi. Bunday majmuaviy yondashuv

mavzuni nafaqat nazariy jihatdan yoritishga, balki jamiyatning barcha qatlamlari uchun tushunarli bo‘lgan amaliy yechimlarni ishlab chiqishga imkon berdi.

TAHLIL VA NATIJALAR: Huquqiy qalqonning samaradorligi

Olib borilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy kiberjinoyatchilikning asosiy muvaffaqiyati texnik bilimda emas, balki inson psixologiyasi va huquqiy soddadillikning kesishgan nuqtasida yotibdi. Tadqiqot natijasida aniqlanishicha, virtual olamdagi hujumlarning aksariyati "ijtimoiy injeneriya" usuliga asoslangan bo‘lib, bunda jinoyatchilar foydalanuvchining qo‘rquvi, qiziquvchanligi yoki shoshqaloqligidan mahorat bilan foydalanishadi. Masalan, bank tizimidagi texnik xatolik haqidagi yolg‘on xabar yoki shaxsiy ma’lumotlarni yangilash zarurligi haqidagi so‘rovlar aslida insonni o‘z ixtiyori bilan "raqamli kalit"larini topshirishga majbur qiladigan psixologik tuzoqdir. Bu jarayonda qonunchilikning roli faqatgina jazo berish bilan cheklanmaydi, balki u jabrlanuvchiga o‘z huquqlarini qayta tiklash uchun aniq mexanizmlarni taqdim etadi.

Tahlillar shuni ham namoyon qildiki, kiberjinoyat qurboni bo‘lgan shaxslarning huquqiy jarayondagi muvaffaqiyati ularning voqea sodir bo‘lgan ilk daqiqalardagi harakatlariga bevosita bog‘liqdir. Raqamli dunyoda har bir soniya muhim ahamiyatga ega bo‘lib, dalillarni saqlash va vakolatli organlarni xabardor qilish tezligi jinoyatning issiq izidan ochilishiga imkon beradi. Natijada, huquqiy himoya faqatgina qog‘ozdagi norma emas, balki amaliy harakatlar zanjiri ekanligi ma’lum bo‘ldi. O‘rganishlar davomida aniqlangan eng muhim xulosa shundan iboratki, fuqarolarning internetdagi daxlsizligini ta’minlashda davlat va bank tizimlarining xavfsizlik kafolatlari bilan birga, shaxsning raqamli gigienaga rioya qilishi eng mustahkam qalqon bo‘lib xizmat qiladi.

Shunday qilib, tadqiqot natijalari kibermakondagi "ko‘rinmas urush"da g‘olib bo‘lish uchun nafaqat texnik vositalar, balki yuqori darajadagi huquqiy madaniyat va doimiy hushyorlik tizimini shakllantirish zarurligini tasdiqladi. Bu esa o‘z navbatida, internet makonida har bir qadamni qonun va aql tarozisiga solish insonni kutilmagan moliyaviy va ma’naviy yo‘qotishlardan asrashini yana bir bor isbotlaydi.

Jadval: Kiberjinoyatlarning huquqiy tahlili va himoya vositalari

Kiberjinoyat shakli va usuli	Huquqiy kvalifikatsiya (O‘zR Jinoyat kodeksi)	Jabrlanuvchining himoyalanih algoritmi	Tahliliy manba va asoslar
Fishing va Skimming (Plastik kartadagi mablag‘larni masofadan o‘g‘irlash)	169-modda (O‘g‘irlik) va 278-4-modda (Kompyuter ma’lumotlarini modifikatsiya qilish)	Bank ilovasi orqali kartani bloklash, tranzaksiya chiqarilmasini olish va IIV Kiberxavfsizlik markaziga murojaat qilish.	O‘zR Markaziy banki hisobotlari va IIV Kiberjinoyatlarga qarshi kurashish bo‘linmasi ma’lumotlari.

Kiberfiribgarlik (Onlayn savdo yoki soxta yutuqlar orqali aldash)	168-modda (Firibgarlik, axborot texnologiyalaridan foydalangan holda)	Pul o‘tkazmasi chekini saqlash, yozishmalarni skrinshot qilish va firibgarlikning telefon raqamini IIVga taqdim etish.	O‘zR Oliy sudi Plenumi qarorlari va huquqni muhofaza qiluvchi organlarning statistik to‘plamlari.
Raqamli tovlamachilik (Shaxsiy ma’lumotlarni tarqatish bilan qo‘rqitish)	165-modda (Tovlamachilik) va 141-1-modda (Shaxsiy hayot daxlsizligini buzish)	Jinoyatchi bilan muloqotni to‘xtatish, dalillarni elektron shaklda muhrlash va kiber-patrul xizmatiga xabar berish.	Xalqaro "INTERPOL" kiberjinoyatchilikka qarshi kurash metodikasi va milliy qonunchilik bazasi.
Xakerlik hujumlari (Profillarni buzib kirish va ma’lumotlarni o‘chirish)	278-1-modda (Kompyuter axborotidan qonunga xilof ravishda foydalanish)	Ikki bosqichli autentifikatsiyani yoqish, texnik ko‘rikdan o‘tkazish va axborot tizimiga noqonuniy kirish fakti bo‘yicha da’vo qo‘zg‘atish.	"Kiberxavfsizlik markazi" DUK yillik monitoring natijalari va tizimli tahlillar.

Yuqorida keltirilgan tizimli ma’lumotlar kiberjinoyatchilikning nafaqat texnik nosozlik, balki murakkab ijtimoiy-huquqiy fenomen ekanligini yaqqol namoyon etadi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy kiberhujumlarning muvaffaqiyati ko‘p hollarda texnologiyalarning zaifligidan emas, balki inson psixologiyasi va huquqiy hushyorlikning sustligidan oziqlanadi. Xususan, O‘zbekiston Respublikasining "Kiberxavfsizlik to‘g‘risida"gi Qonuni sohadagi munosabatlarni tartibga soluvchi mustahkam poydevor bo‘lsa-da, uning ijro mexanizmidan fuqaroning shaxsiy mas’uliyati eng muhim bo‘g‘in bo‘lib qolmoqda. Jinoyat kodeksidagi tegishli moddalarning kvalifikatsiyasi shuni isbotlaydiki, raqamli makonda sodir etilgan har qanday g‘ayriqonuniy harakat muqarrar ravishda iz qoldiradi. Biroq, bu izlarni huquqiy dalil darajasiga ko‘tarish va jinoyatchining shaxsini aniqlash bevosita jabrlanuvchining voqea sodir bo‘lgan ilk daqiqalardagi harakatlariga, ya’ni "oltin vaqt" omiliga bog‘liq bo‘lib chiqmoqda.

Tahliliy kuzatuvlar shuni tasdiqlaydiki, kibermakondagi xavfsizlik strategiyasi faqatgina texnik cheklovlardan iborat bo‘lmay, unda huquqiy ong va raqamli madaniyat uyg‘unligi talab etiladi. Ijtimoiy injeneriya usullari qo‘llanilganda, jinoyatchilar insonning psixologik holati va qonunlarni yetarlicha bilmasligidan foydalanib, virtual to‘siqlarni osongina aylanib o‘tmoqdalar. Demak, raqamli daxlsizlikni ta’minlashda davlat tomonidan berilgan huquqiy kafolatlar bilan bir qatorda, shaxsning o‘z ma’lumotlariga bo‘lgan munosabati "birinchi himoya chizig‘i" bo‘lib xizmat qiladi. Natijada, kiberjinoyatchilikka

qarshi kurashning samaradorligi nafaqat jazo choralarining qat’iyligi, balki jamiyatda shakllangan jamoaviy kiber-immunitet va huquqiy savodxonlik darajasi bilan belgilanadi. Bu esa o‘z navbatida, internetdagi har bir qadamni nafaqat texnik xavfsizlik, balki huquqiy oqibatlar nuqtai nazaridan ham anglashni taqozo etadi.

MUHOKAMA VA XULOSA: Kiberqalqon — huquqiy daxlsizlik kafolati

Kibermakondagi xavfsizlik muammolarini o‘rganish shuni ko‘rsatadiki, raqamli olamda shaxsiy daxlsizlikni ta‘minlash nafaqat davlatning, balki har bir fuqaroning kundalik mas‘uliyatiga aylanmoqda. Maqola davomida muhokama qilingan "kərinmas urush" konsepsiyasi va kiberjinoyatlarning huquqiy tahlili shuni tasdiqlaydiki, internetdagi haq-huquqlarni himoya qilishda eng zaif nuqta texnik tizimlar emas, balki inson omili bo‘lib qolmoqda. O‘zbekiston Respublikasining "Kiberxavfsizlik to‘g‘risida"gi Qonuni sohadagi munosabatlar uchun mustahkam huquqiy qalqon yaratgan bo‘lsa-da, uning jamiyatdagi samaradorligi bevosita aholining huquqiy madaniyati va raqamli gigiena qoidalariga nechog‘lik amal qilishiga bog‘liqdir. Raqamli izlarning muqarrarligi va ularni huquqiy dalilga aylantirish imkoniyati kiberjinoyatchilikka qarshi kurashda umidbaxsh natijalarni bermoqda, biroq bu jarayonda byurokratik to‘siqlarni kamaytirish va jabrlanuvchilar uchun tezkor masofaviy murojaat mexanizmlarini yanada soddalashtirish zarurligi muhokamalar markazida turishi lozim.

Muhokamalar davomida ayon bo‘ldiki, kiberjinoyatchilik transchegaraviy xarakterda bo‘lgani sababli, milliy qonunchilikni xalqaro standartlar bilan uyg‘unlashtirish va global axborot almashinuvini kuchaytirish kerak. Shu bilan birga, virtual makondagi tovlamachilik va firibgarlik holatlarida jabrlanuvchilarning psixologik holati ko‘pincha ularni huquqiy organlarga murojaat qilishdan to‘siq qo‘yadi. Bu esa jamiyatda kiberjinoyat qurboni bo‘lish "ayb" emas, balki huquqiy yordam talab etadigan holat ekanligi haqidagi tushunchani shakllantirishni taqozo etadi. Davlat va xususiy sektor, ayniqsa bank-moliya muassasalari o‘z mijozlarining huquqiy savodxonligi uchun javobgarlikni his qilishi, faqatgina texnik himoya bilan cheklanib qolmay, doimiy ravishda "huquqiy profilaktika" tadbirlarini amalga oshirishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, kiberjinoyat qurboni bo‘lmaslikning eng samarali yo‘li — huquqiy bilim va raqamli hushyorlikning uyg‘unligidir. Davlat organlari va ta‘lim muassasalari hamkorligida "raqamli immunitet"ni shakllantirish bo‘yicha tizimli targ‘ibot ishlarini kuchaytirish, fuqarolarda internetdagi shubhali harakatlarga nisbatan huquqiy instinktni rivojlantirish lozim. Kelajakda kibermakonni xavfsiz hududga aylantirish uchun nafaqat jazo choralarini qat’iylashtirish, balki kiberhuquqiy yordam ko‘rsatuvchi volontyorlik va konsultativ markazlar tarmog‘ini kengaytirish, shuningdek, sun‘iy intellekt yordamida kiberhujumlarni oldindan aniqlash tizimlarini joriy etish ijobiy natija beradi. Zero, raqamli dunyoda sizning huquqlaringiz — eng bosh qalqoningizdir va bu qalqonni mustahkam tutish uchun huquqiy savodxonlik chirog‘ini doimo yoniq qoldirish hayotiy zarurat hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

Mavzuning huquqiy va amaliy jihatlarini yoritish uchun quyidagi manbalarga tayanildi:

1. O‘zbekiston Respublikasining Qonuni. Kiberxavfsizlik to‘g‘risida. 2022 yil 15 aprel, O‘RQ-764-son.
2. O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi. (Axborot texnologiyalari bilan bog‘liq jinoyatlar bo‘yicha kiritilgan so‘nggi o‘zgartirish va qo‘shimchalar bilan).
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. Raqamli O‘zbekiston — 2030 strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida.
4. Xalqaro konvensiyalar va standartlar. Kiberjinoyatchilik to‘g‘risidagi Budapesht konvensiyasi tamoyillari va ISO/IEC 27001 axborot xavfsizligi xalqaro standartlari.
5. Ilmiy maqolalar va hisobotlar. O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi Kiberxavfsizlik markazining yillik statistik tahlillari va "Raqamli huquq" yo‘nalishidagi zamonaviy tadqiqotchilarning ilmiy ishlari.
6. Ochiq ma’lumotlar. "Kiberxavfsizlik markazi" DUK va Markaziy bankning moliyaviy firibgarlikka qarshi kurash bo‘yicha uslubiy tavsiyalari.